

Artur Kwasek

Uczelnia Techniczno-Handlowa w Warszawie
ORCID: 0000-0003-4386-1444

Maria Kocot

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
ORCID: 0000-0001-5150-3765

doi.org/10.34765/sp.0323.a03

ANALIZA POSTAW I OCZEKIWAŃ STUDENTÓW W WARUNKACH PANDEMII COVID-19 W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

Streszczenie

W artykule przeprowadzono analizę postaw i oczekiwań studentów polskich uczelni wobec oferty edukacyjnej wyższych uczelni. Zaprezentowano wyniki badań ankietowych, przeprowadzonych w maju 2022 r. Próbę badawczą stanowiło 1018 studentów z różnych polskich uczelni. Przeprowadzone badania umożliwiły przedstawienie oczekiwań studentów związanych z rozpoczęciem studiów, a także wyszczególnienie kwestii, które zadecydowały o wyborze uczelni i kierunków studiów. Nakreślono również słabe strony oferty edukacyjnej. Uzyskana wiedza może istotnie ulepszyć ofertę edukacyjną, wyeliminować jej mankamenty, przyczyniać się do spełnienia oczekiwań studentów.

Słowa kluczowe: e-learning, studenci, uczelnia, nauczanie, COVID-19.

Kody JEL: O10

ANALYSIS OF STUDENTS' ATTITUDES AND EXPECTATIONS IN THE LIGHT OF OWN RESEARCH

Summary

The aim of the article was to analyse the attitudes and expectations of Polish universities towards the educational offer of universities. The article presents the results of the survey conducted in May 2022. The research sample consisted of 1018 students from various Polish universities. The conducted research made it possible to present students' expectations related to the beginning of studies, as well as to specify the issues that determined the choice of the university and fields of study. Weaknesses of the educational offer were also outlined. The acquired knowledge can significantly improve the educational offer, eliminate its shortcomings, and contribute to meeting students' expectations.

Keywords: e-learning, students, university, teaching, COVID-19.

JEL Codes: O10

Wprowadzenie

Studenci mają coraz większe wymagania dotyczące oferty studiów. Analizują różne czynniki, które decydują o wyborze uczelni, jak również zastanawiają się nad pozytywnymi i negatywnymi aspektami działalności danej placówki akademickiej. Jednocześnie takie traktowanie oferty studiów pozwala na postrzeganie studentów w kategorii klientów. Proces ten budzi liczne kontrowersje i opór społeczności akademickiej. Zauważalne staje się traktowanie przez studentów uczelni jako przedsiębiorstwa świadczącego usługi edukacyjne, a co za tym idzie traktowanie edukacji jako towaru, a samych wykładowców jako dostawców usług (Hall, Witek 2016, s. 1–4).

Celem badania była analiza postaw i oczekiwań studentów polskich uczelni wobec oferty edukacyjnej, z uwzględnieniem dynamicznie zmieniającego się środowiska akademickiego i wpływu pandemii COVID-19 na proces dydaktyczny. Założono, że zrozumienie oczekiwań studentów pozwoli na skuteczniejsze dostosowanie oferty edukacyjnej do ich potrzeb i preferencji.

Głównym celem było zidentyfikowanie kluczowych oczekiwań studentów oraz czynników wpływających na ich decyzje edukacyjne. Pytania badawcze brzmiały:

1. Jakie są główne oczekiwania studentów wobec uczelni wyższych?
2. Jakie elementy oferty edukacyjnej są dla studentów najważniejsze?
3. Jaki wpływ na wybór uczelni i kierunku studiów mają doświadczenia związane z pandemią COVID-19?

Przegląd literatury skoncentrowany był na dotychczasowych badaniach dotyczących postaw i oczekiwań studentów, roli e-learningu w edukacji wyższej oraz wpływu pandemii na proces kształcenia. W analizie wykorzystano m.in. prace autorów: Bovill, Cook-Sather, Felten (2012) dotyczące współtworzenia programów dydaktycznych przez studentów, a także wyniki badań Kocot i Kwasek (2022) na temat efektywności e-learningu.

Metodologia badania opierała się na podejściu ilościowym, z wykorzystaniem ankiety online realizowanej metodą CAWI (*Computer-Assisted Web Interview*). Narzędziem badawczym była ankieta zawierająca pytania zamknięte i otwarte, skierowana do grupy 1018 studentów różnych polskich uczelni. Dane zostały zebrane w maju 2022 r. i poddane analizie statystycznej przy użyciu programu SPSS Statistic, co pozwoliło na pogłębioną analizę danych i identyfikację statystycznie istotnych zależności.

W celu analizy zebranych danych wykorzystano techniki statystyczne dostępne w programie SPSS, jak analiza częstości, analiza wariancji oraz testy nieparametryczne. Pozwoliło to na precyzyjne zrozumienie postaw i oczekiwań studentów oraz identyfikację kluczowych czynników decydujących o wyborze uczelni i kierunku studiów.

Rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce w warunkach pandemii

Szkolnictwo wyższe powinno być ściśle powiązane z gospodarką, bowiem oprócz zdobycia wiedzy i kwalifikacji, uwieńczonych dyplomem, absolwenci wyższych uczelni powinni zdobyć takie umiejętności, które umożliwią im zatrudnienie i dalszy rozwój. Oczekiwania pracodawców oraz potrzeby rynku pracy wyznaczają wymiar ilościowy i jakościowy podaży absolwentów szkół

wyższych (Halbesleben, Wheeler 2009, s. 3; Drapińska 2011, s. 136–137; Barnett 2011, s. 4–13).

W literaturze przedmiotu podkreślane są różne metody poprawy efektywności kształcenia w szkołach wyższych (Bovill, Cook-Sather, Felten 2012, s. 133–145). Należą do nich badania diagnozujące oczekiwania pracodawców w zakresie kwalifikacji i kompetencji absolwentów szkół wyższych, współpraca szkół wyższych i zakładów pracy oraz badanie losów zawodowych absolwentów szkół wyższych (Ritzer, Dean, Jurgenson 2012, s. 379–398).

Wskazują one ściśle na konieczność efektywnej współpracy uczelni wyższych i pracodawców w zakresie kształcenia zawodowego studentów (Maringe 2011, s. 97). Chodzi o zwiększenie ich szans na podjęcie zatrudnienia zgodnie ze zdobytym wykształceniem (Praužner, Lewińska 2012, s. 3–24; Bovill, Cook-Sather, Felten 2012, s. 133–145).

W marcu 2020 r. wyższe uczelnie zostały zaskoczone przez pandemię koronawirusa. W miejsce stacjonarnych zajęć wprowadzono naukę zdalną (Kocot, Kwasek 2022). Wspomniane wydarzenie było dużą zmianą dla studentów i wykładowców oraz władz uczelni. Nagle szkoły wyższe znalazły się w niezwykle trudnym położeniu. Były zmuszone funkcjonować w reżimie sanitarnym. Konieczne stało się wdrożenie wielu istotnych rozwiązań, mających na celu przeciwdziałanie wzrostowi zachorowań wśród kadry dydaktycznej i studentów (Kocot, Kwasek 2022).

Niezwykle istotnym narzędziem nauczania stał się e-learning, czyli nauczanie elektroniczne. Ten system nauki pozwolił na kształcenie w dowolnym miejscu i czasie oraz umożliwił wzbogacenie i urozmaicenie tradycyjnych zajęć, eliminując czynniki ograniczające możliwości edukacyjne studentów (Sallnäs, Björklund 2020, s. 3–12).

Narzędzia współczesnej informatyki oraz dostawcy produktów e-learningowych sprawiły, że nauka na odległość stała się możliwa praktycznie dla każdego potencjalnego użytkownika sprzętu komputerowego (Bovill, Cook-Sather, Felten 2012, s. 133–145). Nauka zaczęła być oferowana w wielu obszarach wiedzy, nierzadko dla słuchaczy z odległych dziedzin (Tadusiewicz 2021, s. 2–6; Marciniak 2022, s. 3–6).

Pandemia koronawirusa spowodowała niezwykle dynamiczny rozwój e-learningu, co również wynika z coraz szerszego zainteresowania różnymi formami zdobywania wiedzy (Molesworth, Nixon, Scullion 2011, s. 3–16). Dzięki szerokiemu dostępowi do komputerów oraz internetu zdalne nauczanie staje się jeszcze bardziej popularną i dostępną formą prowadzenia zajęć (Badzińska 2011, s. 14–30; Zalega 2012, s. 12–25). Ogromną zaletą takiej

edukacji jest brak zależności od miejsca i czasu (Munodawafa 2019, s. 3–12). W takim modelu to wykładowcy określają zasady przeprowadzania zajęć i dostęp do nich.

W obecnych czasach, zdobywanie wiedzy wiąże się ściśle z podnoszeniem kwalifikacji zawodowych, a także z poszerzaniem kręgu zainteresowań (Kwassek, Kocot, Kandefer, Fiks, Kaczkowska-Serafińska 2023). Wykładowcy wyższych uczelni poszukają nowych form przekazywania wiedzy studentom oraz weryfikowania ich umiejętności (Nath, Agrawal 2020, s. 1589–1611). Ciekawą formą takiego nauczania są przedmiotowe kursy e-learningowe. Pozwalają one na wszechstronny kontakt ze studentem, jak i bieżącą ocenę jego postępów w nauce, zaangażowania i aktywności (Górnicka 2020).

Na studiach ekonomicznych większość zajęć teoretycznych (ćwiczeń, wykładów czy seminariów) może być z powodzeniem realizowana w formie zdalnej. Forma ta zyskała ogromne znaczenie podczas pandemii koronawirusa (Bovill, Cook-Sather, Felten 2012, s. 133–145). W ostatnich latach popularność e-learningowej formy nauczania dynamicznie wzrosła, co jest spowodowane między innymi pogłębiającym się stopniem informatyzacji społeczeństwa, a także coraz szerszym dostępem do szerokopasmowego internetu (Tadusiiewicz 2021, s. 2–6).

Postawy i oczekiwania studentów wyższych uczelni wobec oferty edukacyjnej – prezentacja badań empirycznych

Problemem badawczym w niniejszym artykule jest analiza postaw i oczekiwań studentów wyższych uczelni wobec oferty edukacyjnej. Badania zostały przeprowadzone w maju 2022 r. W tym okresie do respondentów rozsyłany był kwestionariusz ankiety, zgodnie z zachowaniem standardów techniki CAWI. Wyniki ankiet zostały opracowane przy pomocy programu SPSS Statistic, od wielu lat najczęściej stosowanego programu do ilościowej analizy danych w naukach społecznych (Ritzer, Dean, Jurgenson 2012). Dzięki niemu została przeprowadzona pogłębiona analiza danych, która pozwoliła poznać istotne statystycznie zależności pomiędzy poszczególnymi grupami badanych. W przeprowadzonym badaniu wzięło udział 1018 studentów polskich uczelni. Dane socjodemograficzne respondentów przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Dane socjodemograficzne ankietowanych

Wyszczególnienie	Liczba	%
1. Płeć:		
Kobieta	586	58
Mężczyzna	432	42
Razem	1018	100,0
2. Miejsce zamieszkania:		
Wieś	231	46
Miasto do 20 tys. mieszkańców	83	8
Miasto 21–50 tys. mieszkańców	131	13
Miasto 51–200 tys. mieszkańców	99	10
Miasto powyżej 200 tys. mieszkańców	474	46
Razem	1018	100,0
3. Aktywność zawodowa:		
Nie pracuję	279	27
Pracuję na etacie	365	36
Pracuję na umowie zleceniu lub o dzieło	310	31
Prowadzę własną firmę	40	4
Prowadzę gospodarstwo rolne	2	0
Pracuję na stałe i prowadzę działalność gospodarczą	22	2
Razem	1018	100,0
4. Typ studiów		
Stacjonarne	405	40
Niestacjonarne	613	60
Razem	1018	100,0
5. Uczelnia		
WSB	496	49
UTH	336	33
VISTULA	186	18
Razem	1018	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Podczas badania weryfikowano oczekiwania związane z rozpoczęciem studiów (tabela 2).

Tabela 2. Oczekiwania związane z rozpoczęciem studiów [liczba odpowiedzi]

Wyszczególnienie	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Nie mam zdania	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Zdobycie dyplomu	3	9	48	216	742
Połączenie nauki z pracą	14	32	70	321	581
Zdobycie wiedzy i kwalifikacji zawodowych	0	16	25	278	699
Wysoka jakość edukacji	0	22	91	341	564
Zdobycie wiedzy i praktyki na wybranym kierunku	2	25	44	295	652
Poszerzenie swojej wiedzy i kompetencji	1	15	31	305	666
Perspektywa rozwoju i kariery zawodowej	3	22	48	266	679
Poznanie nowych ludzi i budowanie relacji	31	74	146	365	402
Możliwość mobilności	11	37	170	371	429
Dobra zabawa i spędzenie wolnego czasu	91	121	206	288	312
Zaspokojenie ambicji rodziców	402	192	169	146	109

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Sprawą podlegającą weryfikacji było rozstrzygnięcie kwestii, co zdecydowało o wyborze uczelni i kierunków studiów (tabela 3).

Tabela 3. Czynniki decydujące o wyborze uczelni i kierunków studiów [liczba odpowiedzi]

	Zdecydowanie NIE	Raczej NIE	Nie mam zdania	Raczej TAK	Zdecydowanie TAK
Własne zainteresowania	12	59	83	431	433
Bliskość miejsca zamieszkania	241	250	127	235	165
Przydatność na rynku pracy	25	89	160	427	317
Możliwość łączenia nauki z pracą	33	69	126	353	437
Pozytywne opinie znajomych	112	145	336	258	167
Renoma i dobra marka uczelni	50	87	318	393	170
Atrakcyjność oferty dydaktycznej	27	54	226	470	241
Możliwość uzyskania wysokiego stypendium	224	236	342	144	72
Perspektywa wysokich zarobków po studiach	80	125	234	336	243
Epidemia COVID-19	425	175	282	81	55

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Ważną częścią badań było przedstawienie pozytywnych aspektów działalności uczelni (tabela 4).

Tabela 4. Pozytywne aspekty działania uczelni

Wyszczególnienie	Liczba	%
Atmosfera studiowania	641	14,4
Dziekanat i administracja	277	6,2
Atrakcyjne formuła zajęcia	500	11,3
Dobra organizacja zajęć	509	11,5
Doświadczona i profesjonalna kadra	518	11,7
Praktyczne podejście do zajęcia	442	9,9
Szeroka oferta edukacyjna	410	9,2
Kontakt z ciekawymi ludźmi	478	10,8
Zajęcia hybrydowe [zdalne i tradycyjne]	651	14,6
Brak pozytywnych aspektów	18	0,4
	4444	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Pomimo pozytywnych aspektów działalności uczelni, studenci dostrzegają także i negatywne strony (tabela 5).

Tabela 5. Negatywne aspekty działania uczelni

Wyszczególnienie	Liczba	%
Nieciekawy program studiowania	41	3,1
Powtarzające się treści programowe	91	6,8
Zły rozkład zajęć	122	9,2
Brak praktycznego podejścia	98	7,4
Brak dostępność wykładowców	56	4,2
Niekompetencja wykładowców	76	5,7
Zła organizacja i przepływu informacji	228	17,1
Źle przygotowane zajęcia zdalne	74	5,6
Brak negatywnych aspektów	544	40,9
	1330	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Dyskusja wyników badań

Przedstawione badania miały na celu analizę postaw i oczekiwań studentów polskich uczelni wobec oferty edukacyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu pandemii COVID-19. Analiza ta opiera się na wynikach przeprowadzonych badań ankietowych, w których udział wzięło 1018 studentów z różnych polskich uczelni. Przeprowadzone badania umożliwiły zidentyfikowanie kluczowych oczekiwań studentów, jak: zdobycie dyplomu, połączenie nauki z pracą, zdobycie wiedzy i kwalifikacji zawodowych, wysoka jakość edukacji.

Odwołując się do wyników badań Kocot i Kwasek (2022), można zauważyć podobne tendencje w zakresie oczekiwań studentów dotyczących efektywności e-learningu. Wyniki te podkreślają zwiększone zapotrzebowanie na edukację zdalną, jak również na możliwość personalizacji ścieżek edukacyjnych w odpowiedzi na indywidualne potrzeby i preferencje studentów. Takie podejście może przyczynić się do zwiększenia zaangażowania i satysfakcji studentów z procesu kształcenia, co jest kluczowe w kontekście dynamicznie zmieniającego się środowiska edukacyjnego.

Jednak przeprowadzone badania mają pewne ograniczenia. Pierwszym z nich jest ograniczenie geograficzne, ponieważ badanie skupia się wyłącznie na studentach polskich uczelni. Innym ograniczeniem jest metoda zbierania danych (ankieta online), która może nie w pełni oddawać złożoność oraz głębię postaw i oczekiwań studentów. Dodatkowo, pandemia COVID-19 wprowadziła specyficzny kontekst dla edukacji, który może mieć wpływ na generalizację wyników.

W kontekście przyszłych badań istotne byłoby rozszerzenie zakresu geograficznego oraz zastosowanie mieszanych metod badawczych, aby uzyskać bardziej zróżnicowany i kompleksowy obraz postaw i oczekiwań studentów. Warto również badać długoterminowy wpływ pandemii na oczekiwania edukacyjne i sposób, w jaki uczelnie mogą dostosować swoje oferty, aby lepiej sprostać tym oczekiwaniom. Kluczowe znaczenie będzie miało również zbadanie wpływu technologii cyfrowych i e-learningu na jakość kształcenia i satysfakcję studentów z nauki.

Podsumowując, przeprowadzone badania dostarczają cennych spostrzeżeń na temat oczekiwań studentów wobec oferty edukacyjnej polskich uczelni, jednak konieczne są dalsze badania, aby lepiej zrozumieć zmieniające się potrzeby i preferencje studentów w dynamicznym środowisku edukacyjnym.

Konkluzje

Dzięki przeprowadzonym badaniom możliwe stało się przedstawienie oczekiwań studentów związanych z rozpoczęciem studiów. Okazało się, iż studenci najbardziej cenią sobie możliwość uzyskania dyplomu, a co za tym idzie zdobywania wiedzy i kwalifikacji zawodowych. Niezwykle istotna stała się także perspektywa rozwoju i kariery zawodowej oraz poszerzenie wiedzy i kompetencji.

Możliwe stało się także wyszczególnienie kwestii, które zadecydowały o wyborze uczelni i kierunków studiów. Bardzo istotne w tym względzie są możliwość łączenia nauki z pracą oraz rozwój własnych zainteresowań. W dalszej kolejności są to przydatność na rynku pracy i perspektywa wysokich zarobków po studiach.

Dla studentów bardzo ważna jest możliwość odbywania zajęć hybrydowych (zdalnych i tradycyjnych). Duże znaczenie w tym zakresie ma też przyjazna atmosfera studiowania i atrakcyjna formuła zajęć.

Jednak należałoby wyeliminować słabe strony nauki na wyższych uczelniach, jak zła organizacja i przepływ informacji, zły rozkład zajęć oraz powtarzające się treści programowe.

Położenie nacisku na wyżej wymienione czynniki może przyczynić się do spełnienia oczekiwań studentów pierwszego roku wobec oferty edukacyjnej. Władze uczelni powinny mieć na względzie fakt, że ich studenci wymagają coraz szerszej oferty programowej. Stąd dobrą praktyką w tym względzie byłaby jej dywersyfikacja. Należy mieć na uwadze, iż dla przyszłych pracodawców wiedza ekonomiczna absolwentów uczelni pozostaje równie ważna jak ich wiedza zawodowa. Zatem uczelnia, oferując kształcenie w zakresie przedmiotów ekonomicznych, powinna wychodzić naprzeciw tym oczekiwaniom. Należy także wspomnieć o konieczności dostępu studentów do internetu oraz dostosowywania uczelni do standardów europejskich. Dobrą praktyką w tym względzie jest system transferu punktów kredytowych. Analiza wyszczególnionych czynników mogłaby stanowić ciekawy temat badań w przyszłych publikacjach.

Na podstawie przeprowadzonych analiz i obserwacji rekomenduje się uczelniom wyższym dążenie do doskonalenia oferty edukacyjnej, aby lepiej odpowiadała oczekiwaniom i potrzebom studentów oraz kandydatów. Kluczowym elementem jest wprowadzenie możliwości personalizacji ścieżek edukacyjnych, co umożliwiłoby studentom kształtowanie własnego programu nauczania zgodnie z ich zainteresowaniami i planami zawodowymi. Takie podejście nie tylko zwiększa zaangażowanie studentów w proces kształcenia,

ale również przyczynia się do ich lepszego przygotowania do przyszłej kariery zawodowej.

Ponadto, podkreśla się znaczenie wzmocnienia komponentu praktycznego w programach nauczania poprzez zwiększenie liczby warsztatów, praktyk zawodowych, a także projektów realizowanych we współpracy z przedsiębiorstwami i instytucjami zewnętrznymi. Takie działania nie tylko umożliwiają studentom zdobycie cennego doświadczenia praktycznego, ale także sprzyjają budowaniu relacji między uczelnią a otoczeniem biznesowym.

Ważnym aspektem jest również rozwijanie kompetencji cyfrowych studentów, co jest odpowiedzią na rosnące wymagania rynku pracy w obszarze technologii informacyjnych. Uczelnie powinny stale aktualizować swoje programy dydaktyczne, aby obejmowały one najnowsze narzędzia i technologie, co umożliwi absolwentom lepsze dostosowanie do dynamicznie zmieniającego się świata pracy.

Oprócz tego, zaleca się uczelniom aktywne monitorowanie potrzeb i oczekiwań studentów oraz kandydatów na studia, poprzez regularne prowadzenie badań i ankiet. Pozyskane w ten sposób informacje mogą być cennym źródłem wiedzy, pomagającym w dostosowywaniu oferty edukacyjnej i usprawnianiu procesów dydaktycznych.

Podsumowując, uczelnie wyższe stoją przed wyzwaniem ciągłego doskonalenia swojej oferty edukacyjnej, aby pozostać atrakcyjne dla studentów i odpowiadać na zmieniające się warunki rynkowe. Kluczem do sukcesu jest elastyczność, otwartość na zmiany oraz gotowość do innowacji, co pozwoli na kształcenie wysoko kwalifikowanych absolwentów, przygotowanych do efektywnego funkcjonowania w przyszłości zawodowej.

Bibliografia

- Badzińska E. (2011), *Konkurowanie przedsiębiorstw w segmencie młodych konsumentów*, PWE, Warszawa.
- Barnett R. (2011), *The marketised university: defending the indefensible*, (w:) Molesworth M., Scullion R., Nixon E. (Eds.), *The marketisation of higher education and the student as consumer*, Routledge Taylor & Francis Group, London–New York.

- Bovill C., Cook-Sather A., Felten P. (2012), *Students as co-creators of teaching approaches, course design, and curricula: implications for academic developers*, „International Journal for Academic Development”, No. 16(2).
- Drapińska A. (2011), *Zarządzanie relacjami na rynku usług edukacyjnych szkół wyższych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Górnicka, B. (2020), „W trybie zdalnym...” – nauka – wychowanie – opieka nad uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w czasie pandemii. Refleksje i rozterki pedagoga, „Kultura – Przemiany – Edukacja”, nr 8, DOI: 10.12775/KPE.2020.008.
- Halbesleben J.R.B., Wheeler A.R. (2009), *Student Identification With Business Education Models, Measurement and Relationship to Educational Outcomes*, „Journal of Management Education”, No. 33(2).
- Hall H., Witek L. (2016), *Conditions, Contemporary Importance and Prospects of Higher Education Marketing on the Example of Polish Universities*, „Procedia Economics and Finance”, No. 39.
- Hall H. (2017), *The marketisation of higher education – symptoms, controversies, trends*, „Institute of Economic Research Working Papers”, No. 36.
- Kocot M., Kwasek A. (2022), *Badanie efektywności e-learningu w świetle badań własnych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas Zarządzanie”, Vol. 23, nr 1, DOI: 10.5604/01.3001.0015.8612.
- Kwasek A., Kocot M., Kandefer K., Fiks A., Kaczowska-Serafińska M. (2023), *Students' Expectations Regarding the Educational Offer in Light of Personal Research*, „European Research Studies Journal”, Vol. 26, No. 3, DOI: 10.35808/ersj/3218.
- Marciniak R. (2022), *E-learning – projektowanie, organizowanie, realizowanie i ocena. Metody, narzędzia i dobre praktyki*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Maringe F. (2011), *The student as consumer: affordances and constraints in a transforming higher education environment*, (w:) Molesworth M., Scullion R., Nixon E. (Eds.), *The marketisation of higher education and the student as consumer*, Routledge Taylor & Francis Group, London–New York.
- Molesworth M., Nixon E., Scullion R. (2011), *Having, being and higher education: The marketisation of the university and the transformation of the student into consumer*, „Teaching in Higher Education”, No. 4(3).
- Mróz B. (2013), *Konsument w globalnej gospodarce. Trzy perspektywy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Munodawafa S.K. (2019), *A Systematic Review of Eco-Innovation and Performance from the Resource-Based and Stakeholder Perspectives*, „Sustainability”, No. 11.

- Nath V., Agrawal R. (2020), *Agility and lean practices as antecedents of supply chain social sustainability*, „International Journal of Operations & Production Management”, No. 10.
- Prauzner T., Lewińska M. (2012), *E-learning – propozycja dostępnych narzędzi komunikowania w mobilnych formach kształcenia*, Informatyka w dobie XXI wieku. Technologie komputerowe w rozwoju nauki, techniki i edukacji, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom.
- Ritzer G., Dean P., Jurgenson N. (2012), *The Coming of the Age of the Prosumer*, „American Behavioural Scientist”, No. 4.
- Sallnäs U., Björklund M. (2020), *Consumers' influence on the greening of distribution—exploring the communication between logistics service providers, e-tailers and consumers*, „International Journal of Retail and Distribution Management”, No. 11.
- Tadusiewicz R. (2021), *E-learning na uczelniach. Koncepcja, organizacja, wdrożenie*, PWN, Warszawa.
- Zalega T. (2012), *Konsumpcja. Determinanty, teorie, modele*, PWE. Warszawa.

Afilacje: dr Maria Kocot

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
ul. 1 Maja 50
40-287 Katowice
e-mail: maria.kocot@ue.katowice.pl

dr Artur Kwasek

Uczelnia Techniczno-Handlowa w Warszawie
ul. Jagiellońska 82f
03-301 Warszawa
e-mail: artur.kwasek@uth.edu.pl